

Channing emlékezete.

Utóbbi időben, különösen az erdélyi magyarságnak nem egyszer nyílt alkalma arra, hogy rég letűnt nagy idők és nagy emberek emlékét felidézze.

Dávid Ferencnek a hitszabadság küzdelmében megdőlt lelke, megújító hatással, még itt lebeg közöttünk, hogy az igaz hitben kitartásra ösztönözzön. Bethlen Gábornak politikai nagysága és okossága még érezteti hatását s összetartásra és a vallás megbecsülésére int, — hogy csak a legfrissebb mozzanatokat említsük.

Ez alkalommal Erdély földjéről kissé messzebb nézünk s egy oly férfúnak az emlékét és eszméit elevenítjük meg, aki szabad szellemével és tisztult gondolkozásával, mély vallásosságával és krisztusi lelkületével, úgy az unitárizmus világtörténetében, mint az emberi kultúra fejlődésében egyik legkiválóbb helyet foglalja el.

Ez az ember: Channing Ellery Vilmos, Amerika szabad és felvilágosult népének egyik legnagyobb fia, az amerikai unitárizmus hallhatatlan apostola.

E napokban van születése 150. évfordulója. Dávid Ferenc vértanúsága után 200 esztendővel jelenik meg, hogy az Erdély földjén csaknem elnémított s azután is nehéz gyötrelmekkel kínzott szabad vallásos eszméknek, a krisztusi kereszténységnek unitárius szellemenben, Amerika új földjén, prófétai hirdetője legyen.

Midőn lelke szárnyait bontogatni kezdte korának emberei úgy néztek reá, mint valami új üstökésre a szellemi világban.

Születése és ifjúsága arra az időre esik, amikor már Európa földjén is feltarthatatlan erővel lobogott végig a szabadság szelleme. Amerikában a rabszolgaság felszabadítása nagy erővel folyt. A magyar unitárizmus ébredése és újjászületése, több százados nehéz nyomás után egybeesik az amerikai unitárizmus nekilendülésével és megerősödésével, melytől Channing neve elválaszthatatlan.

Ki tudná megmondani, hogy a szabadság szellemével telí-

tett levegő mily mértékben fejlesztette és alakította ama kor nagyjainak lelkét, gondolkozását, tudását, meggyőződését, az egész világon? A történelem azt tanítja, hogy a szabadság vágya nehéz szolgaság után hihetetlen erővel kél új életre s a fénylő világosság rendesen nagy sötétség után lobog fel. Az igazán nagy embereket is többnyire az elnyomatás érzete s a szabadság bilincseket összetörő vágya termeli ki.

Ez a szabadságvágy sokszor évszázadokon vagy éppen évezredekken át zajtalanul forrong a nemzedékek lelke mélyén, míg aztán az idő teljességében kitör s létrehozza a nemzeti, polgári vagy vallásos szabadságot.

A Channing ifjú lelke az amerikai unitarizmus szinte még csak pislogó fényénél az ortodox vallásos felfogással vív nehéz harcot, mikor az egész világon a szabadabb szellem kezd uralomra jutni. A kálvinizmus merev hitelvei s a katolicizmus élettelen ceremóniái között biztosan fejlődik benne a veleszületett lelki szabadság. A szentháromság és predesztináció, krisztusi elégtétel és megváltás tana annyira idegenek maradnak lelkétől, hogy amint maga mondja, lelkében sohasem volt trinitárius. Csoda-e, ha férfias jellemével, tudásvágyával és szabad meggyőződésével összhangban természet-szerűleg és önként fejlődött ki benne a teljes lelki szabadságot biztosító unitárius gondolkozás?

Nem mondjuk, hogy Jézus tiszta szellemének ismerete mellett is csak unitáriussá fejlődhetik a lélek. Ennek ellene mondana az élet. Nem kérdezzük, hogy a vallásos meggyőződés kialakulásának teljes szabadsága mellett a trinitárius vagy unitárius gondolkozás fejlődik-e ki inkább? Hisz még a vallásszabadságról híres Erdély földjén sem beszélhetünk, különösen unitárius szempontból, teljes vallásszabadságról s így közvetlen ismereteink hiányzanak. Mi csak azt tudjuk, hogy a lelki szabadságot magában hordozó kereszténységben is milyen sokszor ismétlődik a *lelkeken vett erőszak* s ezzel szemben Channingben, ki lelki szabadságát öntudatosan meg tudta őrizni, milyen következetesen és ellenállhatatlanul fejlődött ki a tiszta kereszténységet feltáró unitárius szellem.

A mult azt mutatja, hogy többnyire nem a szellemi szabadság alakítja az egyén vallásos meggyőződését, hanem a születés, a családi hagyomány, az egyoldalú nevelés, a kevésbé mévelt időkből fennmaradt mesterséges dogmáknak

erőszakolt, belenevelt ereje. Számptalan példát mutat az élet, hogy kiváló szellemi képességekkel megáldott, különben szabadszellemű embereknek vallási hovatartozását nem a lelkük mélyén élő vallásos meggyőződés szabja meg, hanem valamelyik felekezetbe való beleszületés. Ezen az alapon még ma is a legkiválóbb elmék vállalkoznak olyan hitfelfogás hirdetésére, melyet még erőszakolt okoskodással is csak nehezen tudnak maguk és mások előtt valamennyire igazolni, mégis hirdetik. Ez azt mutatja, hogy a felekezetiségben rejlő hatalom hatása alól még nagy lelkek sem mindig tudják magukat kiszakítani s az öntudatos vallásos gondolkozás útjára lépni, az egyoldalú dogmák fölé emelkedni.

Milyen más, tisztább és emelkedettebb volna az emberiség vallásos gondolkozásra; mennyivel szebb, eredményesebb, az emberi lélek nagyságához méltóbb munkát végezhetne a sok megkötött szellemű felekezetbe zárt nagy lélek, ha már születésénél fogva szabad szellemű egyházban indulhatott volna el s fejthetné ki a Channingéhez hasonló lelki szabadsággal szellemi erejét!

A felekezet szűkkörű, önző érdeke még mindig hatalmasabb formáló erő a szabad lelki életnél.

A vallás története ugyan azt mutatja, hogy egyik-másik felekezet a lelkekben többé-kevésbé elnyomottan élő szabad szellem erőteljesebb jelentkezésére bizonyos ideig útát enged a haladó szellemnek és igazság erejének. De mihelyt a haladás útjára lépett vallásos szellem az előtte járó és haladottabb irányzatba ütközik, megfeszített erővel kanyarodik vissza az elhagyott ortodoxiára, nehogy történeti hagyományait veszélyeztesse, többnyire bizonyos pietésztikus színezettel is felruházva kénytelen elhatározását, hogy ezáltal újszerűséget mutasson. A visszakanyarodás hevében sokszor a protestáns klérikalizmus jellege is kísért.

A vallásos haladás útján a különböző hitfelfogások szellemi előhaladásának legtöbbször kétségtelenül az unitárizmus az ütköző pontja. Bizonyára nem minden alap nélkül mondotta közelebbről is egy szellemileg mívelt és irodalmilag is tanult nem unitárius ember, hogy ha unitáriusok nem volnának, legalább is a többi protestánsok nagy része már rég unitárius volna. Az elfogulatlanul gondolkozó ember tudja, hogy milyen nagy igazság rejlik e szavakban. Ebben van az oka

annak az elzárkózási hajlandóságnak, féltékenység számba menő magatartásnak vagy éppen lekicsinylésnek, mely a közös sorsban való látszólagos együttműködés ellenére az unitáriusokkal szemben olyan sokszor jut kifejezésre. Talán azért van ez, mert rajtunk kívül is sokan tudják, hogy az unitarizmusban milyen hatalmas, törhetetlen erő van; tudják, hogy a Dávid Ferenc utódai ma is szívesen vállalnák hit dolgában a nyilvános vitatkozásokat; tudják, hogy a közvélemény szabad ítélete az unitárius gondolkozásnak szolgáltatna ma is igazságot!

Az elvitathatatlan igazságnak az erejét ismerte fel Channing is az unitarizmusban.* Ezért szegődött e hitrendszer apostolává s szerzett annak csodálatosan mély és tiszta szellemével eléggé fel nem becsülhető tekintélyt. Érezte, hogy a kereszténységet a maga valóságában, a krisztusi eszméket eredeti tisztaságukban az unitárius gondolkozás mellett lehet korlátozás nélkül és hathatósan hirdetni. Ismeri és nem titkolja kora embereinek tartózkodását vagy éppen elítélő magatartását az unitárius vallással szemben. Tudja, hogy e vallást sok szidalommal illették a múltban; a félelem bosszankodás vagy csufolódás hangján beszéltek róla; sokan szörnyű, istentelen és veszedelmes dolognak tekintik. Mégis örömmel viseli az unitárius nevet. Meg van győződve, hogy azért beszélnek ellene, mert nem ismerik vagy félreismerik. Hivatkozik a hit kérdéseivel kapcsolatban az unitárius hitfelfogás lényegére s prófétai határozottsággal jelenti ki, hogy e tant terjeszteni óhajtja. Az unitárius hitfelfogásban kincset lát, melyet éppen közös voltánál fogva nem akar magának tartani, nem is meri csak saját keblébe zárni. Isten azt mindenki számára adta. Ismertté akarja tenni minél szélesebb körben, bevinni minél több hajlékba.

Hangsúlyozza, hogy bár unitárius szellemben, de nem egy felekezet vagy testület nevében beszél, hanem minden tekintetben saját meggyőződését hirdeti. A szabad gondolkozásuak és igazságszeretők, a Jézust követők közösségéhez tartozik. Menekül az egyház szűk korlátai közül; szabad levegőn akar élni, teljes világosságban; saját szemeivel látni és

* Channing eszméinek tárgyalása magyarra fordított válogatott művei I—V. k. alapján történik. Angolból fordították az unitárius tanárok.

saját füleivel halani; az igazságot határozottan követni, ha nehéz és elhagyatott is annak útja. Hálát ad Istennek, hogy oly időben és körülmények között él, amikor kötelessége egész lelkét szabadon és egyszerűen feltárni.

Az unitárius felekezethez tartozik, de a felekezetiességet elítéli. Felekezeti jellege csak a lehetőséget adja meg neki gondolatai szabad hirdetésére, de a felekezeti szűklátókörűséget és elfogultságot teljes mértékben levetkezi magáról. Ir-tózik a gondolattól, hogy Istent egy felekezet korlátai közé szorítsa, vagy hogy egy ember jobb azért, mert egyik vagy másik felekezethez tartozik. A jónak örvendeni kell, akárhol nyilatkozik. Isten szeretetét nem sajátíthatja ki egy felekezet. A felekezetiesség elzárja magától a szabad levegőt, az údító világosságot, a szép kilátást, az egyetemes egyház égi szépségét. De azért nem ellensége a felekezeti egyháznak, amennyiben abban nem a szertartások és azok sokasága a fődolog, hanem a Krisztus szelleme. Az emberek rendesen annak az egyháznak szoktak fontosságot és elsőséget tulajdonítani, amelyhez tartoznak. De a felekezeten felül van egy egyetemes egyház. Ez a Krisztus igazi egyháza. Ehhez tartozónak érzi magát, melytől nem választhatja el semmi. Az egyes egyházakból ki lehet valakit zárni, ha a felekezeti érdek ellen cselekszik, de a Krisztus egyházából kizárni nem lehet senkit, amíg a lelke a Jézus szellemével összeköttetésben van.

A vallásban a benső kegyesség, a tiszta szeretet, az Istenhez és emberekhez való önzetlen ragaszkodás, szívbeli aláza-tosság, jellemnemesség a szükséges és lényeges dolog. Minden egyéb: papság, templomok, szertartások és intézmények csak segédeszközök, másodrendű dolgok. Különös, hogy az egyházban épp az a szellem vert legmélyebb gyökeret, melynek a kereszténység legnagyobb ellensége: a hatalom, a fény, az uralkodás és elsőség utáni vágy.

A történelem sötét lapjai ezekhez kapcsolódnak az egyházban alkalmazott erőszak, kényszerű térítés, kegyetlen inquizitio stb. révén.

Jézus az egyházzal nem mondott semmit s az eleinte nem kényszerű és erőszakolt, hanem önkéntes és szabad egyesület volt. Őszinte és igaz egyesülete azoknak, akik Jézust követ-ték. Idővel az eszme elhomályosult s csak a név maradt meg. Az egyedüli egyházi kapocsnak a szívekben élő Krisztus-

nak kellett volna maradnia, de a katolikusok képekkel, festményekkel ékesítették fel templomaikat, melyek Jézus élete és halála legmeghatóbb jeleneteit tüntetik fel, hogy az Idvezítő jelenlétét érzékiítsék. Nem lehetne kifogás ellene, ha nem jöttek volna arra a gondolatra, hogy e képeket imádni kell.

Channing elismeri, hogy a katolikus egyház sokat tett a nagy szellemek, a hősök kifejlődésére, de hibázott, mikor az egyházi intézményeknek babonás fontosságot tulajdonított s azokat többre becsülte, mint a Krisztus szellemét; hibázott, amikor a sok külsőséget és szertartást túlzásba vitte s egyenesen megdöbbsenti a tiszteletlenség Isten és az erény iránt, midőn az isteni lényről és az ember erkölcsi természetéről lealázó fogalmat ad, kegyetlenül széttépve az emberi és keresztényi testvériség kötelékeit. Channingnek az a meggyőződése, hogy a katolikus egyházban is, mint minden egyházban az egyének jobbak, mint hitvallásuk. A sok tévedés és korlátolt szellem mellett is képes jó keresztényeket nevelni. A nagy emberek és azoknak jótettei mutatják, hogy a katolikus egyházban is feltalálható az Isten lelke.

Az egyház befolyásának üdvös eredménye Channing szerint mindenekelőtt a *pap jellemétől* függ, kinek az igazról kell meggyőzőn és a jó iránt szeretetre buzdítson. Saját lelkiismeretét kell kövesse s nem a másét. A tévedést csak elfogulatlan, bátor lélekkel ostorozhatja. Inkább hallgasson, mint-hogy meggyőződése ellenére beszéljen. A szószerket jobb ledönteni, mint szabadságától megfosztani.

De az egyház üdvös működésének feltétele az *egyháztagok lelki érzületében* is keresendő. A vallásban a fődolog: cselekedni Isten akaratát, követni Jézus tanításait. Ha Jézus szellemét és erényeit magunkévá nem tesszük, hiába valljuk magunkat tanítványainak, hasztalan viszünk véghez bámulásra méltó dolgokat az általa hirdetett igazságok bebizonyítására. A díszbe öltözött pap, a fényes oltár, a nagy gyülekezet, a zengő orgona, mind csak mellékes külsőség a nagy és jó ember, a szent és nemes lélek mellett.

Az a legigazabb egyház, melyben Jézus szellemi jelenléte legnagyobb mértékben nyilvánul; annak az egyháznak van legnagyobb értéke, melynek tagjaiban a keresztény szeretet leginkább kifejezésre jut.

Lehetne-e ennél tisztább és helyesebb fogalmat adni a felekezetről és egyházzól?

Csakis az így felfogott egyetemes egyház lehet alkalmas a keresztény vallás méltó hirdetésére, Jézus tiszta eszméinek terjesztésére és valósítására.

Mert Channingnek egész gondoatvilágát különösen Jézusnak tanításai, jelleme és szelleme foglalkoztatják. Ennek az alapján beszél:

Isten atyaságáról, szellemi voltáról, egységéről. kinek lélekben és igazságban imádása a legfelségesebb gondolat. Ámbar az emberi gyarlóság nem kis mértékben ferdítette el a kereszténységben is az Isten eszméjét, Channing tudja és érzi, hogy az Isten utáni vágy a leghatalmasabb erő az emberi kebelben. Szerinte könnyebb a világegyetem törvényeit felforgatni, a napot pályafutásában megzavarni, mint az Isten eszméjét az emberi kebelből kitörölni s tiszteletét a földről száműzni.

Jézus az első és legjobb evangéliumi tanító; a legendkivülőbb lény, aki valaha élt a földön; jelleme egyedül áll a történelemben; messze felettünk áll, azonban lényé csak visszacsugárzása azoknak a tehetségeknek, melyekkel mi is birunk. Ő maga is azt a tudatot táplálja lelkében, hogy emberi erőt felülhaladó erővel rendelkezik. Teljesen tudatában van nagyságának és elhivatásának, de az emberen is az istenség bélyegét és képmását látta. A nevelés és társadalom minden befolyásának ellene tud állani. Úgy beszél, mintha rokonságban állana az egész emberi nemmel. Csodálatos az az öntudat, mellyel ő magát Isten és az emberek közötti gyermeki viszony fenntartására hivatottnak érezte. Jézus nem nagyobb annál, minthogy vele benső viszonyban ne állhatnánk. Nagyságát az egyszerűség, szerénység, igénytelenség, mások iránti meleg érdeklődés, az emberiséghez való testvéri ragaszkodás jellemzi. Tudja, hogy mások is magukban hordozzák a naggyá lehetőség csiráit. Jézus tanításai és jelleme között meglepő és szép összhang van.

Channing Jézus istenségéről s általában a szentháromságról a legelítélőbb módon beszél. Mintha csak minden szavával éreztetni akarná, hogy a szentháromság a kereszténység legnagyobb tévedése. Azt mondja, hogy ez a tan nem része a kereszténységnek. A zsidók hallani sem akartak a szenthárom-

ságról. Iszonyodtak a gondolattól, hogy Isten meghalt a kereszten. A mohamedán a keresztény hittérítőkkal együtt vallja, hogy egy Isten van. Ha azonban a szentháromságot kezdi magyarázni neki, szájalommal és gúnnyal tekint Jézus tanítványaira, mint a legtisztább és legnagyobb igazság hitehagyottaira. A vad indián, ki a „nagy szellemet“ imádja, ostobasággal vádolta meg azt a tanítót, ki a szentháromságot akarta neki tanítani.

Channing szerint a zsidók és pogányok között ismeretlen volt három oly végtelen lény imádása, kik közül az egyik emberi formával bírt. Ha tehát Jézus ezt a teljesen idegen és feltűnő újítást célozta s azt vallásrendszere sajátos jelvényévé akarta volna tenni, bizonyosan minden lehető erővel és határozottsággal kijelentette volna azt. De ő az igaz imádók ismertető jegyének az Atya lélekben és igazságban imadását mondja. Sem az evangéliumban, sem az apostolok írásaiban még intés sincs az atya, fiú és szentléleknek, mint három személynek imadására. Ez a tan csak következtetésen alapszik, mely elhomályosítja és meggyengíti a Jézus jelleméről és munkájáról való magas nézeteket. A háromságtan lealázza a legfőbb lény jellemét. Jézus a szentháromság által érthetlenné válik.

Hasonló szellemben szól Channing az *emberről*, annak hivatásáról és nagyraihivatottságáról. Azt mondja, hogy az ember, minden hibáival, csodálatos lény, felruházva megfoghatatlan méltósággal, isteni tehetségekkel. Méltó az ég végietlen szeretetére. Habár természetére nézve emberi is, képes az Isten eszméje felfogására, az Istennel erős, szoros, gyöngéd és tisztító rokonságba lépésre, sőt az Isten tökéletességében és boldogságában való részesülésre. Erkölcsi természete vágyik az Isten után és meg kell őt találnia. Az Isten eszméje az emberben van megtestesülve. Tehát az ember az istenséggel rokonságban van. Rajta van a nagyság bélyegvonása. Az ember nagyobb a világegyetemnél, mert Isten bensőbb viszonyban van az egyes emberrel, mint a világegyetemmel. Jézus maga is meg volt győződve az emberi lélek nagyságáról és fejlődésképeségéről.

Midőn azonban Channing az ember lelki nagyságát és nagyraihivatottságát, jóra és tökéletesedésre képes voltát oly eleven színekkel rajzolja, nem mulasztja el nagy erővel és

meggyőző bizonyítékokkal mutatni rá annak a tannak az észszerűtlenségére, mely az *ember teljes megromlásáról* szól, t. i. hogy Isten teljesen megromolva hozza a világra az embereket; egy roppant sokaságot örök nyomorra kárhoztat oly bűnökért, melyeknek elkövetésére természetük ellenállhatatlanul kényszerítette őket.

Meggyőződése szerint ennél észszerűtlenebb tant nem lehetett volna kitalálni. Épp oly erkölcstelen, mint észszerűtlen. Az embereket elidegeníti Istentől és egymástól.

Egész lénye tiltakozik az ellen, hogy a gyermeket bárki is úgy tekintse, mint aki átok alatt születik s természeténél fogva ellensége minden jónak és igaznak. Nem tudja megérteni, miként jöhetett valaha embernek, különösen szülőnek lelkébe ily gondolat! Hát lehet-e az, hogy a gyermek- és ifjúkor szépségében, a nyílt homlokban, a kedves mosolyban a teljes romlottság jeleit lássuk? Ha ez igaz, arra indítana, hogy megátkozzuk születésünk napját s megutáljuk az életet. Ez a tudat Istent leggonoszabb ellenségünkké tenné s embertársainkat gyűlöltekké. Ez a hit szétszaggatással fenyegeti a kötelet, mely az embert Istenhez köti.

E felfogással szemben Channing a keresztény vallásban mindenütt az emberi lélek megszabadításának és megdicsőülésének a célját látja.

Ezek mellett világosan és határozottan szól a keresztény hit más kérdéseiről, akár tévesnek, akár igaznak tartja. De nem téveszti szem elől soha egy pillanatra sem saját megállapítását, mely szerint egy szabadelvű prédikátornak nem az a célja, hogy magának az egyénben követőt szerezzen, hanem hogy a lelket magasabb igazságok keresésére ösztönözze.

Akármiről beszél, szavait és gondolatait a keresztény vallás magas szelleme irányítja, az, mely a Jézus lelkéből olyan kiapadhatatlanul áradt ki. Bátran száll szembe a helytelennek ítélt felfogással, őszintén nyilatkozik a különböző véleményekkel szemben, de a más nézetten levők a tisztelet és szeretet hiányát nem érezhetik soha. Megfontoltság és nyugalom. mélységes tudás, az ismeretek bősége, az eszmék kifogyhatatlansága és derüje, lelki örömezzéssel párosult komolyság sugárzik beszédeiből.

A szószerűben a legegyszerűbb és legismertebb bibliai mondatokhoz fűzi szárnyaló gondolatait. Nem kell attól félni,

hogy az egyesek előtt talán közönségessé vált vezéreszmét új tartalommal nem tudja megtölteni. Idegen és ismeretlen bibliai nevek használatára nincs szüksége, hogy pillanatnyi újszerűség érzetét keltse s aztán üres frázisok raktárát halmozza fel. Beszédeinek tágas kerete rendesen szüknek bizonyul gondolatai kifejtésére, az eszmék oly bőségével rendelkezik kitűzött tárgyához. A legelfogultabb emberekben gyermeki örömmel fedezi fel a nemes lelket és önzetlen célt. Örvendez a lelke, ha immár porladó neves ismerősök egykori munkamezején jelenik meg s hálával és tisztelettel övezi emléküket, még ha ellentétes felfogást vallottak is. A gyermeki lélek és természet egyaránt érdekl. A szellemi haladás és művelődés eszközei, a történelem és irodalom nagyjai foglalkoztatják gondolatvilágát és munkára hívják. Unitárius gondolkozásában a hitvilág tévelygései és örök igazságai emelkedett lélek megértő bírálójára találnek.

A végtelenségig fűzhetnők Channing lelkivilágának a jellemzését, mégse tudnók azt igazán és egészen föltárni.

Mi csak azt mondjuk, hogy unitárius prédikátor tanulmányozásra a Channing beszédeinél méltóbb tárgyat nem sokat választhat. Az unitárius kereszténységet nálánál soha senki szebben és szárnyalóbban ki nem fejtette. A jelenkor földhöz ragadt és szűkkörű gondolkozása mellett valóságos isteni kijelentés minden nyilatkozata.

Channingben Dávid Ferenc elnémított ajka és megdicsőült lelke 200 esztendő multán új életre kelt. A keresztény vallás túl nem szárnyalt apostolát tiszteli benne az újabb korban. Az unitarizmus egyik legnagyobb szószólóját, prófétai hirnökét találta fel benne az újvilágban.

Méltó, hogy nemcsak Amerika, hanem az egész világ unitáriusai és szabad szellemei hódolattal álljanak meg nagy emléke előtt másfélszázados születési ünnepén!

Mi egész lelkünkkel hódolunk.

Kovács Lajos.

Brassai nyelvtudományi munkássága.

II. A magyar mondat elmélete.

A magyar mondattan körébe vágó első értekezése: *Tapogatódzások a magyar nyelv körül*.^{*} Tapogatódzásnak nevezi, pedig az ige monarchai állásának kivételével a későbbi összes nyelvészeti nézeteit megtaláljuk benne. Itt fejt ki először részletekben, hogy nem „a szóhasogatással“, nem „a gyökök és ragok gyermeki játékával“ kell babrálni, ami megengedhető holt nyelveknél, hanem „a mondat életműves testét“ kell vizsgálni. Grimm 30-egynehány évig kutatta és gyűjtötte össze négy vastag kötetbe a német nyelv *szótag* kincseit. Pedig nem az etimológia, hanem a „szintaktikai sajáttság adja meg egy nemzeti nyelv jól beszélésének és írásának igaz jellemét.“ A „nyelv. szintaktikai filozófiája“ hiányzik a mai filológiában, mert szófűzéssel és rendezéssel foglalkozó általános nyelvfilozófia még mindig primum desiderium. Sayce és Becker csak „félkísérletet“ adtak. „Becker s én egymásról mit sem tudva s így egymástól függetlenül jöttünk arra a gondolatra, mely tapogatódzásaim vezérelve, t. i., hogy nem a szók etimológiai viszonyait, hanem a szófűzést kell vizsgálni, mert abban mozog és működik a nyelv belső élete.“

Beckerrel találkozott a logika és nyelvtan egymáshoz való viszonya kérdésében is. Becker észre veszi és tanítja ugyan, hogy „a nyelv életében külön szó vagy külön fogalom szintoly kevésbé létezik magára, mint külön hang a szóban; és mint a hang csak a szóban, úgy a szó is csak a mondatban nyeri értelmét“, de elmulasztotta a logikai ítélet és a nyelv-

* Három akadémiai felolvasás. Megjelent Pesti Napló, 1852. 802, 803, 1853. 861, 862, 865, 876, 877, 878, 885 sz. Kocsis Lénárd nem ismeri, valószínűleg azért, mert *A magyar mondat* egy aljegyzete hibásan hivatkozik rá.